

**1910'lu YILLAR: AZ BİLİLEN TÜRKMEN CEDİTÇİ YAZAR VE
MAKALELERİ****THE 1910's: THE LITTLE-KNOWN TURKMEN JADIT AUTHOR
AND HIS ARTICLES**

Muratgeldi SÖYEGOV*

Özet:

Muhammetkulu Atabayoğlu (Atabayev, 1885-1916), kronoloji bakımından Türkmen edebiyatının Klasik dönemi ile Sovyet dönemi arasında yer alan Ceditçilik dönemine ait bir yazar olarak 1914-1915 yıllarında 'Zakaspiyskaya Tuzemnaya' gazetesinde sayfa sayfa basılan ve Türkmen Cedit Edebiyatı'nın en iyi örnekleri sayılan makaleleriyle tanınıyor. Eserlerinde Türkmen halkının tarihi ilerleme açısından diğer milletlerden geride kaldığını gündeme getirmek ve ileri gitmenin yollarını aramak; Türkmenistan'ın sosyal durumunu değiştirmek için ilk önce halka okuma-yazma öğretmeyi, bilim ve eğitim vermeyi çağdaş şartlara uygun hale getirmek; kadınların cemiyetteki durumlarını iyileştirmek, onların hak ve hukuklarını korumak; Türkmenlerin modern elbiseler giymelerini sağlamak; süreli yayınların toplum hayatında rolü ve önemi gibi o dönem için aktüel konular işlenmiştir.

Ceditçi yazar Muhammetkulu Atabayoğlu'nun 1914-1915 yılların arasındaki Türkmence eserlerini derleyerek ve Türkiye Türkçesine aktararak ilk kez neşretmekteyiz.

Anahtar Kelimeler: Türkmen Cedit Edebiyatı, Ceditçi yazar, tarihi ilerleme, geride kalma, sosyal durumu değiştirme, eski ve yeni eğitim sistemi.

Abstract:

Muhammetkulu Atabayev (Atabayogly, 1885-1916) is the notable representative of the jadit period of the Turkmen literature. The jadid period is the period between classic and soviet periods of the literature development. His publicistic articles, published in "Zakaspiyskaya tuzemnaya gazeta" newspaper in 1914-1915 are the best specimens of the jadit Turkmen literature. In his articles the author put on the agenda the burning questions of the Turkmen society of that period, such as: the backwardness of the Turkmen people in compare with other nations, because of imperfection of the methods of learning children to read and write, entering into the system of education the new, modern methods of teaching, the compulsory education of the Turkmen girls equally with the boys at schools, the

* Prof. Dr., Uluslararası Türkmen Türk Üniversitesi - Aşgabat/Türkmenistan

removal from the life of the Turkmen people the ransom for the brides, wearing the modern, fashionable clothes from the best materials by Turkmen people, the role and importance of periodicals in the libe of society and the other matters.

All the articles of Muhammetkuli Atabayev in uncut form after their first publication in 1914-1915 in Turkmen origin, for the first time are published into Turkish language.

Key Words: The jadit period of the literature devolopment, the burning question of the society, the modern methods of teaching, the edication of girls at school, the importance of periodicals.

Giriş:

Türk halklarının arasında XIX. yüzyılda meydana gelerek XX. yüzyılın 30'lu yıllarının başına kadar devam eden Ceditçilik hareketinin esasen Tatar ve Özbek Ceditçiliği misalinde söz konusu olarak araştırmacıların daima dikkatini çekmiş olduğunu, ilk sırada belirtmemiz gerekiyor. Türkmen Ceditçilerinin (Yenilikçilerinin) bilimsel kimliğini, edebi kişiliğini ve nesillere bıraktığı mirasları, yani Türkmenistan'daki Ceditçiliğin başlıca özelliklerini öğrenmek, çeşitli sebeplerden dolayı uzun süre bilim gündemine alınamamıştır. Ceditçi Türkmen yazar ve bilginleri, Türk dünyasına tanıtmak için kaleme alınan bu ve diğer birkaç makale yukarıda zikredilen eksiği gidermek amacıyla yazarın ve son yıllarda doktora öğrencisi Ayna M. Söyegova'nın da yakından katıldığı ve sarfettiği çabaların sadece ilk sonuçları olarak değerlendirilebilir. Bu alanda yapılması gereken büyük işler henüz beklemektedir.

1. Hayatı:

Ahal vilayeti Baherden (şimdiki Baharlı) ilçesine bağlı Nohur köyü muhtarı Atabay Ağa'nın oğlu olarak 1885 yılında doğmuş olan Muhammetkulu, 1905 yılında Baherden Rus-Yerli Okulunu bitirdi. Onun okul hocası, aslen Gürcistanlı, Türk Hasan Efendi (Gasan Moiseyevič Efendiyev) idi. 1905-1908 yılları arasında Taşkent Muallimlik Semineri'nde tahsil gördü. Atabayoğlu, 1909'da San-Petersburg Yaz Muallimlik Kursları'ndan mezun oldu.

1908-1913 yılları arasında Marı (Merv) Rus-Yerli Okulu'nda öğretmenlik yaparak beş sene boyunca gençlere eğitim verdi. Muhammetkulu'nun öğrencilerinden 1920'li yıllarda Türkmenistan Cumhuriyeti Milli Eğitim Bakanlığı ve İç İşleri Bakanlığı görevlerinde bulunan Beşim Perenliyev ve Beşim Kulbeşerov gibi büyük şahsiyetler yetiştiler. Ama ne çare, onlar Sovyet rejimi tarafından "milliyetçi" ve "halk düşmanı" olmak suçlamalarıyla 1938 yılında kurşunlanarak öldürüldüler.

Muhammetkulu Atabayoğlu (Atabayev) 1913 yılında Aşkabat'a dönerek Zakaspi vilayet idaresinde tercümanlık yaptı. Aralık 1914'den Nisan 1915'e kadar Atabayoğlu, "Ruzname-i Maver-i Bahr-i Hazar" adlı, Ceditce Arap harfleriyle basılan ilk Türkmen gazetesinin idaresinde çalıştı. Hayatının son yıllarında Hazar Denizi, Çeleken Adası'nda ve sonra kendi köyü Nohur'daki okulda öğretmenlik vazifesinde bulundu. Muhammetkulu Atabayoğlu 2 Mart 1916'da, 31 yaşındayken henüz delikanlı yıllarında öldü.

Atabayoğlu çalıştığı okulların hepsinde çocukları yeni usulle (Usul-i Cedid) okuttu. Kendisinin Nohur'da köylülerin yardımıyla kurduğu okul binası, şimdilerde müze olarak kullanılmaktadır.

2. Edebî Kişiliği:

Muhammetkulu Atabayoğlu'nun nesillere bıraktığı en büyük ve kıymetli mirası 1914-1915 yıllarında "Ruzname-i Maver-i Bahr-i Hazar" gazetesi sayfalarında yayımlanmış olan şiir ve makaleleridir. 20. yy. Türkmen edebiyatı tarihinde ilk defa milliyetçilik fikrini öne süren ve "Muallim Muhammetkulu Atabayoğlu" olarak imzalanan bu eserler, yazarın kendi halkına sevgisi, sadakatı, inancı ve gururuyla hıncahınç doludur. 24 Nisan 1915'de basılan şiirinde, yazar "Az göremen öz canımı kurban etsem millet size" diyerek seslenir. Öte yandan geniş kitlenin okuma yazma bilmemesi ve bundan kaynaklı Türkmenlerin sosyal geriliği, devam etmekte olan kötü gelenekler ve toplum hayatındaki diğer noksanlıklar yazarı rahat bırakmaz. "Eğitim ve Türkmen Okulları" makalesinde şöyle yazar: "Millete her şeyden önce diyeceğim o ki yemekten, içecekten çok gerekli olan şey eğitim ve öğretimdir. İlimsiz hiçbir iş gitmez. Kör kalır. Bakın! Görün! Her bir değişik teknik ve ilim olsa, bilimli, ilimli padişahlardan olur ve onların devletleri diğer padişahların devletlerinden daha güçlüdür."

Atabayoğlu, "Yeni Eğitim Metodu" makalesinde ve diğer eserlerinde okuma yazma öğretmekte en faydalı metod olarak yeni usulü (Usul-i Cedid) kullanmaya önerir. "Yeni Açılan Türkmen Okulu" ve "Türkmen Kadınlarının Zekâsı" makalelerinde ise erkeklerle aynı sırada, kızlara da okuma yazma ve hüner öğretmek fikrini öne sürer. "Türkmen Halkına" makalesinde, süreli yayınların milletin kültürel hayatındaki önemli yeri hakkında yazar.

Muhammetkulu Atabayoğlu'nun ortaya attığı bu ve başka yeni fikirlere kadimci mollalar, aynı gazetede basılan makaleleriyle mukavemet gösterirler. Çünkü onlar, Türkmen halkının sosyal hayatının değişmesini ve iyileşmesini istemezler. Cedidçi yazar, kendi milletine karşı duran kadimci mollaları cevapsız bırakmaz ve şu şiirini bastırır:

"Molladan fayda yoktuğu bizlere yahşı ayan,
Senin dek (gibi) molladır milleti ıza (geri) goyan,
Yahşı yamanı bilmezler, olar köp pula (çok paraya) doyan,

Ey millet can, mollalara kulak berme(gil), indi uykudan uyan!”

İlk olarak Atabayoğlu, yeni usülle çalışan öğretmenler için ‘molla’ kelimesinin yerine, ‘muallim’ terimini kullanmıştır.

Sonuç olarak şunu da belirtelim, edebî eser yazma metodu Türkmen Klasik Edebiyatı’nda “romantizm”, Sovyet Edebiyatı’nda “sosyalistik realizm” iken, Türkmen Cedit Edebiyatı’nda “tenkidî realism” idi. Bunu Muhammetkulu Atabayoğlu’nun eserleri açıkça ispatlıyor.

Ancak eserleri ile yakından tanışmaya başlamadan önce Atabayoğlu’nun kullandığı özel edebi üslupla ilgili kısa bir açıklamada bulunmak gerekiyor. Aşağıda göreceğimiz gibi Atabayoğlu’nun eserlerinde sosyal eksikliklerin şişirilip abartılarak gösterilmesi, yazarın milletine olan sevgisinden kaynaklanır. Türkmen halkına karşı duyduğu vefadan dolayı, bu eksikliklerin hemen düzeltilmesi görüşünü benimser. Türkmenlerin gelişmiş bir toplum olması gerektiğini anlatmak için -bazen aşırı da olsa- yazar, bu yolu kullanarak insanların büyük tepkiler vermelerini sağlar. Yazar, toplum yaşantısında karşılaşılan karmaşıklıkların çözülmesine böylece yardımcı olmak ister.

Muhammetkulu Atabayoğlu’nun gönlünde beslediği şanlı şerefli Türkmenistan devleti ve gelişmiş Türkmen toplumu, yurdumuz bağımsızlığa kavuştuktan sonra kısa bir tarihî süreç içerisinde gerçekleşmiştir.

3. Muhammetkulu Atabayoğlu’nun Makaleleri:

Ayna M. Söyegova, az tanınan Türkmen ceditçi yazar Muhammetkulu Atabayoğlu’nun ‘Zakaspiyskaya Tuzemnaya’ gazetesinde basılan on makalesini Arap yazısından şimdiki alfabeye aktararak “Garagum” dergisinin sayfalarında (2008 Sayı: 10) yayımlamıştır. Makaleleri, önce U.T.T.Ü. mezunlarından Hüseyin İbiş Bey, Üniversiteyi Bitirme Tezini hazırlarken danışmanlığımızda, Türkiye Türkçesine aktarmıştır. Son redaktörlüğü de önceki öğrencilerimizden, şimdiki U.T.T.Ü Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Öğretim Görevlisi Cumamuhmet Amanseyidov yapmıştır. İlk yayımlanış zamanına göre sıralayarak yazdığımız makalelerin yanında, paratez içinde makalenin gazetede basılmış olduğu tarih gösterilmiştir.

3. 1. “Türkmen Halkına” (14 Aralık 1914)

Bizim çok çeşitli bayramlarımız ve güzel günlerimiz olsa da bugün, o günlerden de daha başka, daha güzel bir gündür. Bizim bir borcumuz şudur ki; cahil Türkmenlerin gözünü açmak fikriyle bizim dilimizde gazete çıkartan insanlara, can u gönülden dua etmek ve destek olmak. Bu vesileyle onlara, biz Türkmenlerin biraraya gelerek “Allah razı olsun” dememiz gerekir. Allah’a şükür! Böylece biz de diğer milletlerin saflarına katılmış olduk.

Bütün milletler, kendi dillerinde gazete çıkarmaktalar. Ama Türkmenler arasında böylesi iyi bir şey yoktur. Diğer toplumlar; hangi işte olurlarsa olsunlar, hep ilerideler. Türkmenlerden başka geride kalan millet yok gibidir. Yaratan, şimdi bizlerin gözlerini yavaş yavaş açarak, bizlerin de diğer milletlerin arasına girmesini istiyor. Gazete okuyarak her yerden yeni haberler, yeni işler öğrenip eksiklerimizi tamamlasak kendi içimizdeki işlerin iyisine iyi, kötüsüne kötü diyerek kusurlarımızı düzelip toplansak, birlik ve beraberlik olsun.

Tabi ki, iyi kötü okuma yazmayı bilen bir adam, bu gazeteyi bastırır ve okuma yazma bilmeyenlere okunursa, inşallah, biz de bu yola yavaş yavaş koyuluruz. Allah'a şükür! Türkmen halkı şimdi okulun kadrini, kıymetini biraz biliyor ve çocuklarını okullara veriyor. Bundan sonra okuma yazma bilen insan sayısı içimizde günden güne çoğalır.

Çıkacak gazetede her şeyin doğrusu yazılacaktır. Savaş, ticaret, eğitim, tarım, gelenek-görenek vb. konuların yanında gazetede, dünyada geniş yankılar uyandıran haberler olacak ve bunlar gazeteye yansıtılacaktır. Bundan dolayı ben eğitilmiş kardeşlerime bilgi vereceğim. Bu gazeteye hemen herkes abone olsun, gazeteyi etrafındaki cahil insanlara okusun. Bu çok hayırlı ve sevap bir iştir.

3. 2. “Eğitim ve Türkmen Okulları” (9 Ocak 1915)

Allahuteala (C.C.), insanlığı yarattığı andan beri ilim ve teknik baş döndürücü bir gelişme kaydetmiştir. Bu gelişme, günümüzde de akıl almaz bir hızla devam etmektedir.

Dünyadaki birçok millet birbiriyle sürekli irtibat halindedir. Onlar kendilerinin bilmediği teknik ve ilimleri öğrenerek, eksiklerini bulup, her bir işte diğerlerinden çalışkan, ileride olma gayreti içindedirler. Ama bizim Türkmen milletimiz bu fikri hoş karşılamaz. Hatta derler ki “Yarıncı ekmeğini bulan, akşamını düşünürse haramdır”. Kendimizden başkalarını beğenmeyiz ve onlara gülerken birer lakap takarız. Birisine “Kürt”, birisine “Tat” deriz. Ama kardeşler, siz benim söylediklerime bakmayın. “Yüz gören (rencide olur mülahazasıyla birisinin hatasını yüzüne söylememek) Cennet görmez.” demişler. Biz Türkmenler hiç milletçe yok muyuz? Bizim diğer milletlere göre eksiklerimiz vardır. O adını söylediğimiz milletler (Kürt, Tat), bizlere göre ileridedirler.

Millete her şeyden önce diyeceğim o ki yemekten, içecekten çok gerekli olan şey eğitim ve öğretimdir. İlimsiz hiçbir iş gitmez. Kör kalır. Bakın! Görün! Her bir değişik teknik ve ilim olsa, bilimli, ilimli padişahlardan olur ve onların devletleri diğer padişahların devletlerinden daha güçlüdür.

Allahuteala, Kur'an-ı Kerim'in ilk suresinde belirttiği gibi, "Ya Muhammed, oku, her şeyi bil ve öğren!" demiştir. Ayetlerde belirtildiği gibi bize de okumak vacip kılınmıştır. Ama zorlukla nasıl çocuklara birşeyler öğretilbilir ki? Bütün mesele bu. Bizim Türkmen okullarında eğitim sistemi, Hz. Âdem'den beri geldiği gibidir. Hiçbir değişiklik yoktur. Çocuklar, 4-5 yıl okuduktan sonra bile okuma yazmayı bilmiyorlar. Ama yeni ders öğretimine göre çocuklar, bir yıl içerisinde hemen okuma yazmayı öğreniyorlar. Daha önce hiç okumamış olsalar dahi, çocuklara her türlü kitabı, hatta mukaddes kitap Kur'an-ı Kerim'i okumak çok kolay geliyor. Yeni sistem ile öğrenmek çok kolaydır. Bu yüzden o sisteme göre kitaplar çıkartılmıştır. Muallim Aliyev ve diğerleri tarafından yeni çıkartılan bu kitaplarla, başka milletlerin okullarında da ders verilmektedir. Ama bizim içimizde böyle bir şey yoktur.

Çocuklarımız, sabahtan akşama kadar sallanarak akıllarını çalıştırmayarak "elif", "be", "te"... okuyup 3-4 sene sonra hiçbir bilgi elde etmeden okullardan çıkarlar. O yüzden bizim halkımızın yüzde onu eğitimsizdir. Birkaç köyde okuma yazmayı bilen adam, hiç yoktur. Bir yerden mektup gelse, onu okutmak için diğer bir köye giderler. Eğitimsizlik yüzünden ticaret olsun, faydalı şeyler olsun diğer milletlere muhtacız. Bundan dolayı bizler daima en alt seviyelerde kalmışız.

Ey kardeşler, böyle olmayalım! Korkuluk gibi bir yerde durmayalım! İleri gidelim! Bu an bir andır. Yavaş yavaş, İnşallah! Bizde yola koyulup, milletler arasına gireriz! "Kimıldayan kır aşar" demişler. Bu vecizeden kastımız bir yerden başka bir yere kimıldayıp değişmektir.

3.3. "Yeni Eğitim Metodu" (13 Ocak 1915)

Her konuşmada ağızdan bir ses çıkar. O sese göre de yazılır. "Elif", "be"... Müslüman harflerinin adlarıdır. Ama okunduğunda başka türlü adlandırılır. Mesela, "Atabay" isminin ilk sesi "a", sonra "t", yine "a", ardından "b", hemen akabinden "y" duyulsa ona göre okurlar ve yazarlar. Çocuklarımıza ilkokulda "elif", "be"... şeklinde eğitim verilmektedir. Ses nasıl işitilirse, ona göre harfleri adlandırmalı ve çocuklara bu şekilde yazma öğretilmelidir. Öğretmen Aliyev, bu yeni okul sistemine göre Türkmençe kitap yazmıştır. Eğer bu kitaplarla ders verilirse, akli başında olan çocuklar iki ay içerisinde hem yazmayı hem de okumayı öğrenirler. Daha sonra Kur'an-ı Kerim ve diğer kitaplar okutulduğunda gözleri hemen alışır ve onları kolaylıkla okuyup bitirirler.

Türkmenlerden başka milletlerde yeni eğitim sistemi çoktan yürürlüğe girmiştir. Bu yüzden onların içinde okuma yazma bilenler çoktur. Ülke ticareti ve diğer faydalı bütün işler kendi ellerindedirler.

Tabi ki okullardaki çocukların hepsi kalifiye eleman olarak yetişmez. Çoğu işe yaramaz olurlar. Ama yeni sistemle okutulurlarsa hiç olmazsa eski

yazıyı (Arap) yazmayı öğrenirler. Onların yazı yazması, elbet bir gün lazım olur.

3. 4. “Yeni Açılan Türkmen Okulu” (23 Ocak 1915)

Bir gün Şagadam’da üzüntülü bir halde otururken bana şöyle dediler, “Çeleken’de Yomutlar arasında 60 kadar kız ve gelin yeni eğitim sistemiyle okumayı yazmayı öğreniyorlar”. Gam, kederi unuttum. Yüreğim pare pare açılıp, denizin ortasına, Çeleken’e gitmek için acele etmeye başladım. Gidip baktım ki gerçekten de öyleymiş. Yeni eğitim sistemiyle Çeleken ilçesinde Türkmenler aralarında okul açmışlar. Açılan bu okulda 7 yaşındaki kızlar yazı yazmayı, Kur’an-ı Kerim’i, Rovnag’ı, Sopı Allayar’ı beş altı ay içerisinde okuyup bitiriyorlar. Bununla beraber onlar, çocuğun nasıl eğitilmesi gerektiğini de öğreniyorlar. Allah’a şükür, Allah sonunu hayır eylesin!

Çeleken’de yaşayan insanlar, okulun kadrini, kıymetini iyi bilirler. Şu anda benim bulunduğum okulu açmak için onlar on-on iki bin manat kadar parayı kendileri himmet etmişler. Yine bu okulda her ay iki bin manat harcamaktadırlar. Gene yeni eğitim sisteminde okutmak için kendilerine bir hoca tutmuşlar. O okul açıldığında, toplanarak büyük bir yardım kampanyası düzenlemişler.

Çeleken’de yedisinden yetmişine herkes çok meraklıdır. Ama eski hocalarımızın okutması kıyamete kadar iz bıraktı. Yeni eğitim sistemine göre iyi okumak ve hızlı yazmak mümkündür. Ey Allah’ım! Bizim Ahal, Mari ve Tecen Türkmenlerimiz arasında da bu yeni eğitim sisteminde okullar olsun! Âmin, ya Rabbil Âlemin!

3. 5. “Bütün İşlerde Türkmenler Diğer Milletlerden Geridir” (6 Şubat 1915)

Ben çok düşündüm, bizim Türkmenler arasında hangi iş vardır ki diğer milletlerden başarılı ve ileride olsun diye. Bu zamanda başarılı ve ileri bir iş bulamadım. Ahali! Eğer ben yanlış söylediysem söyleyin! Hatasız insan olmaz. Allahuteala’dan başka bütün mahlûklar yanılır.

Kaanatimce, her bir işimiz diğer milletlerden ayrı ve değişikdir. Hiçbir işimizin çözümü diğerlerinkine benzemiyor. Atasözü vardır ki “Her bir adamın bir heybesi” olurmuş. Allahuteala bu heybenin ön tarafına başkalarının ayıbını, arka tarafa ise kendi ayıbımızı koyarmış. İnsan başkalarının ayıbını görür, ama kendi ayıbını görmezmiş. Benim üstümdeki heybenin içi milletimizin ayıbıyla dolmuş. Öyle ki gözüme takılıp, gözümü kör edecek derecededir. Korkarım, bana yardımcı olacak birisi olmazsa gözüm kör olur, kusurlarımızı göremeyiz ve hiçbir zaman ortaya çıkmaz. Eksik olan yerlerimizi tamamlayamayız. Böylece diğer milletler arasına katılmadan, daima ayakaltında eziliriz.

Bizde ne teknik, ne hüner, ne yönetmenlik, ne de birlik beraberlik var. Her zaman ticaret gibi faydalı ve hayırlı işler, diğer milletlerin elindedir. Biz Türkmenler, kendimiz eğitilmiş ve terbiyeli padişahın elindeyiz. Ama hiç iyi bir hüner, teknik ve bilim öğrenmek aklımıza gelmiyor. Her bir işi Türkmencilik diye geçiyoruz. Kötü işlere batmada, yani içki içmede ve pis kadınlarla gezerek hastalanmada, eğitimsiz insanlarımız diğer milletlerden ileridedir.

Her şey başımıza eğitimsizlikten gelir. Hz. Muhammed (A.S.), “Beşikten mezara kadar ilim tahsil ediniz.” demiş. Bu sözü tutmak bize vaciptir.

3. 6. “Türkmenler Arasında Başlık Parası, Yani İnsan Ticareti” (24 Şubat 1915)

Bundan birkaç yıl evvel, eski zamanlarda zengin insanların ellerinde çok sayıda köleleri olurmuş. Bu köleleri sahipleri satsa satarmış, öldürse veya bir şey etse sahibinin dediği olurmuş ve sahiplerine karşı kölelerin hiçbir soru sorma hakkı olmazmış. İnsanlar şimdi o zamanları hatırlayarak, “insafsızlık, insafsızlık” diyerek hayret ediyorlar.

Diğer milletler, kendi ayıplarını bilerek hayret ederler. Bizlerde ise kusurlar günden güne daha da çoğalır; tabiri yerinde ise kusurlarımızı örter, bu kusurlarımız gözümüze görünmez ve “Ne iş yaptık ki Allahuteala bizleri kusursuz yaratmış!” diyerek kendimizi diğer milletlerden üstün görürüz.

Bizlerin her sene düştüğü hata, kusurlarımızı hiçbir zaman idrak etmeyişimizdir. Ayrıca iyiyi, doğruyu gösteren insanlarımız da yoktur.

Ayıplarımızın en büyüğü, en kötüsü ve de en insafsız olanı, kendi kızımızı hayvanlar gibi elimizle götürüp satmamızdır. Kızımızın peşinden almaya biri gelse önce tartışır sonra kim parayı çok verirse, kızımızı ona satarız. Kızımız, verdiğimiz adamı seviyor mu? Onu tanıyor mu? Bunları hiç hesaba katmıyoruz. Bizlerin düşüncesi sadece alacağımız paradır. Kızımızı verdiğimiz kişinin gözünün kör, kulağının sağır olması veya diğer kusurları hiç önemli değildir. Kızlarımız için kim çok miktarda para verirse, kızımızın sahibi odur.

Zengin insanlar, kızın fiyatını pazarlıkla 7-8 bin manata kadar çıkartırlar. Çok aşırı giderek kendilerine 4 kadın alırlar. Çoğu insanlarımız da bu yüksek fiyata kız alamazlar. Bu kimseler bozulup (yani meyhanelere gidip), içki-şarap gibi alışkanlıklara meylederler. Kötü bir halde dünyadan ayrılırlar.

Ailesiz, parasız, fakir insanlar kız almaya gitseler ve kızın fiyatını yüksek görüp, “Azalt!” deseler, bunun üzerine kız sahibi, “Falanın kızını filan adama filanca manata vermişler. Bizim kızımız onlarınkinden kötü

veya çirkin değildir.” diye söylerler ve kendi kızlarını utanmadan mal gibi övmeye başlarlar. Fakir fukaralar, boynu bükük evlerine dönerler.

Ben, halktan biriyim. Hacılıktan hocalıktan hiçbir şey anlamam. Ama bütün benliğimle inanırım ki İslam şeriatı doğrudur, başlık parası gibi insafsız şeyleri kabul etmez. Duydum ki şeriatta kızın fiyatı 10 kuruş, o da kızın mehri için.

Şimdi ey mollalar, büyük ve yaşlı insanlar! Eğer benim söylediklerim doğruysa, kalbinize yerleşip kabul görürse, şimdi sorarım sizlere, “Kim kızlarımızın yüksek para karşılığı satılması geleneğini çıkarmış?”

Yine kızlarımızı sattığımızda kendimizi aldatıyoruz. Şeriat yolunu tutan insan olarak kızımızdan sorarız ki “Gideceğin insana razı mısın?” diye.

Bizler iyi biliriz ki, kızlarımız hiçbir zaman gidecekleri insana, “Ben razı değilim.” diye söyleyemezler. O yüzden kendi aramızda böyle bir gelenek olmuş. Böyle kötü geleneklerimiz karşısında çaresiz kalan kızlarımız da alışmışlar. Bin kızdan ancak bir akıllı kız satılacağı insanı beğenirse, gönlünü verdiği kişiyle kaçar. Bazıları böyle şeyler yapsalar da bazıları da insafsızca, kızlarını her ne kadar onlar, “Gitmeye razı değilim.” deseler de dinlemeyip parayı kim fazla verirse, ona verirler.

Bundan iki ay evvel bir Marılı, Ahal tekesinden yüksek fiyat verip bir kız almış. O kız insafsız Marılı’ya üç kadına kuma varmaya razı olmamış ve giderken babasına demiş ki “Benim üzerimden aldığın para haram olsun!” ve eklemiş, “Beni artık kızın sayma, öldü diye bil.” demiş. Buna benzer çoğu kızlarımız satılıyor.

Ey yetişkin kızların babaları! Böyle insafsızlık yapmayın! Kız malından devlet kuramazsınız! Kızınızı iyi yere verin! Onların kendi gönüllerine bakın! Onlar naziktirler! Kızlarınızı iyi bir yere vermezseniz onlar için zordur. Erkek adam her neyse bir şeyler yapar, ama kız bunu yapamaz! Herhangi bir kimseyle olmayı çetin bilir.

Bütün Türkmen cemaatleri! Sizlerden özür dilerim. Eğer doğru değilse, “Doğru değil” diye söyleyin! Doğrusunu gösterin. Eğer doğru söylediysem, bu kötü alışkanlığımızı bırakmanın çaresini bulalım. Birlikte yaşlı insanlarımız ve hocalarımızla bir fikir birliği yaparsak, inşallah kötü alışkanlıklarımızı yok ederiz. Ey kardeşler! Bir fikir birliği yapın ve hemen harekete geçin! Allahuteala sizlere bu dünyada şan şöhret, ahirette iman versin! Âmin, ya Rabbilalemin!

3. 7. “Türkmen Kadınlarının Zekâsı” (14 Mart 1915)

Kadınların çoğu, işlerin bazısında erkeklerden geri değillerdir. Eğitimli kadınların arasında, bir işi herhangi bir erkekten eksiksiz yapacak çok akıllı kadınlar vardır. Kadınlarımız akılsız iseler, suç kendimizdedir. O sebepten ki

biz onları insan saymıyoruz ve okutmuyoruz. Tabi ki, eğitimsiz hiçbir iş yola koyulmaz. Her hangi bir şeyi çalıştırmazsan, pas tutar. Çürür, zayı olur gider. Zihin de buna benzer. Eğer onu her saat çalıştırmazsan, akıl da gelişmez, kaybolur, batar gider.

Bizim Türkmen kadınlarının zeki oldukları şundan anlaşılır ki halı işi çok zor bir iştir ve tüm kadınlar dokuyamazlar. Ama bizim Türkmen kadınlarımız, Allah'a şükür, halı dokuma işinde her bir milletten ileride ve başarılıdırlar. Bundan evvel yazmıştım, "Türkmenler her bir işte diğer milletlerden geridedir." diye. Tabi erkeklerimiz de bu konuda geridedir. Kadınlarımız ise, sadece halı dokuma işinde üstündür. Buna da Allah'a binlerce şükür olsun!

Şimdi anlıyorum ki bizim kadınlarımız çok zekidirler. Eğer onlardaki cevherleri değerlendiresek, yani okutursak, onlar da bize her bir işte yardımcı olup sağ elimiz olurlar. Son sözüm şudur ki ailede kadınları insan yerine koyup, onlara hak tanınmalıdır. Herkes kadını "saçı uzun, akli kısa" diye insan yerine koymadan okutmazsa, kendisinin akılsızlığındandır. "Ailede kızları okutmak, Kur'an-ı Kerim'de vaciptir." diye söylerler.

Çeleken'de birçok kız, Allah'a şükür, okuma-yazmayı biliyor. Bir âlim geçinen kişi, "Kızların yazı bilmesi mekruhtur" demiş. Diğer birkaç akıllı molla, Kur'an-ı Kerim'den deliller buldular. O da sesini çıkartamadı. Allahuteala bütün insanlara söylemiş, "Et talib-ul ilm-u minel-mehdi ilel-lahdi".

3. 8. "Çok Eşlilerin Bahtı Olur Mu?" (27 Mart 1915)

Kendi kanunlarını (şariat) bilmeyen cahiller için hayat ne kadar kötüdür. Bundan dolayı benim de gönlüm çok eşlilikten yanmaktadır. Bilindiği gibi birçok erkek -çoluklu çocuklu, akil baliğ- dayanamayıp azıyorlar. Acaba bunlar evlenseler olur mu ya da çocuğu olmayan insan evlense olur mu? Sizden arzum şudur ki mollalardan (Hoca) bir kimse bana lutf edip şu sorularıma cevap versin.

Bir mollanın iki hanımının olduğunu rivayet ederler. Bu meşhur molla, iki hanımını da şariat yoluyla elinde tutarmış. Allahuteala'nın buyruğuyla iki kadın da aynı günde vefat etmiş. Molla, "Hanımlarıma haksızlık yapmamayım." diye evine iki kapı açtırmış. Hanımının birini arka kapıdan, diğerini ön kapıdan çıkarmış. Bu derece adil davranmasına rağmen bir gün rüyasında hanımlarından biri, "Beni arka kapıdan çıkarttın." diye mollaya darılmış.

Bu misalden de anlaşılacağı gibi şariat yoluyla çok eşli evlilikler zordur ve herkesin harcı değildir. Şariat, çok hassas dengeler üzerine kurulmuştur. Kendime çok acıyorum, şeriatı iyi bilmediğim için. Şariat hakkında yanlış bilgi verip günahkâr olmaktan çok korkuyorum.

Bizzat kendim şahit oldum. Çok eşli insanların yedikleri içlerine sinmiyor. Aile içerisinde daima kavga, tartışma, gürültü patırtı eksik olmuyor. Birlik beraberlik olmuyor. Cemiyet içinde, böylesi insanlar rezil olurlar. Evin reisi ahlaki değerlerini kaybederek küfürbaz olur. Çoğu zaman da eşleri arasında eşit davranamayıp şeriatın çıkarlar, günahkâr olurlar.

Eşini gönülden sevenler, eşinin üstüne gül koklamaz. Eger hanımının üzerine kuma getirirse eşit bir davranış sergileyemez. Zaten eşit davranmak da istemez.

Eğer kişinin çoluk çocuğu varsa, buna rağmen başka bir kadınla evlenmek istiyorsa bu, insafsızlıktır.

Eger paranız çoksa ve bolluğa dayanamıyorsanız, paranızı hayırlı işlerde kullanın. Çünkü bu dünyada şan şeref, makam mevki, ahirette ise iman lazımdır.

3. 9. “Türkmenler Arasında Okullar Nasıl Açıldı?” (31 Mart 1915)

İlk zamanlarda okullar yeni açıldığında, okuldaki erkek öğrencileri cahil Türkmenler, “Öğrenci – yani kâfir” diye adlandırıyorlardı. Hiç kimse kendi isteğiyle çocuklarını okula vermiyordu. Bir yandan güç, bir yandan yüz, öbür yandan da kira ile çocukları okula alıyorlardı. Tecen, Marı, Sarahs ve diğer okullarda çocuklara yakında oklanın prika (burası okunamamıştır.) geri verirdilerdi. Zenginlerin çocukları okumazdı. Fakir çocuklar, kira karşılığı okurlardı. Allah’a şükür, okulu şimdi bizim Türkmenler de biraz anlamaya başladılar. Tabi ki okulun kadrini diğer milletler gibi anlayamayız. Kendimiz, “Çok okul açsak.” diye hiç dertlenmiyoruz. Zenginlerin çoğu, şimdilik gaflete dalmış durumda.

Bazı zenginler, ellerinden gelen yardımı esirgemezler. Böyle olsa bile Türkmenler arasında okul çok azdır.

Tabi, devlet tarafından açılın diye beklememeli. Herkes, zengin veya fakir olsun, yapabileceği yardımları yapıp her bir Türkmen köyünde bir okul açmalıdır. Okul açmaya izin versinler, okullarda iyi, bilimli öğretmenler olsun, diye Rus subaylarındanda yardım istenmelidir.

Ey kardeşler! Uyumayın, okutun! Uyanma vakti geldi. Yaşlı insanlar ve ulemalar olarak, milletler arasına katılma fikrini idrak edin!

3. 10. “Türkmenler Arasında Giyilen Elbiseler” (7 Nisan 1915)

Rus bizi almadan evvel, bu giyilen elbiselerin hiçbirisi de yokmuş, hepsi değişik elbiselermiş. Ama yeni değişik elbise çıktığında, “Onu giymek caiz değildir.” diye söylediler. Giyen kişiyi de çok ayıplar ve derlerdi ki “Dinini değiştirdi.” Ancak o aptalca dedikoduyu çıkaranlar, bir zaman sonra utanmadan, çekinmeden o elbiseleri severek giyiyorlardı.

İlk zamanlar lastik ayakkabı, mesh giymek de günah derlerdi. Şimdi ise lastik ayakkabı, mesh kim ne bulursa giyiyor. Günah diyenler, ilk önce kendileri utanmadan çekinmeden giyiyorlar. Utanmaz, kendini bilmez insanlar, “Günah-sevap” diye söylenti çıkarırlar. Eğer günahı-sevabı yani şeriati iyi bilseydik, biz Türkmenler hiçbir milletten geri kalmazdık. Eğer diğer elbiseleri giymek günah ise hiçbir elbise giyemez, fakir insanlar gibi çıplak gezmek mecburiyetinde olurduk. Bizden sadece kırmızı gömlekle kırmızı cübbe çıkmaktadır. Onun kumaşları ise başka memleketlerden gelmektedir.

Türkmenler, kırmızı gömleği ve kırmızı cübbeyi rengi gidecek diye ta eskiyinceye kadar hiç yıkamazlar. Terin ve pisliğin kokusundan farkedilmeden yanımızda oturamazlar. Kırmızı cübbe ile kırmızı gömlek giymeyi istemekten başka, dünyada başka bir isteğimiz yoktur.

Bir kırmızı renkli kadın gömleğinin fiyatı 15 manattır. Bu fiyata temiz kumaşlardan gömlek, pantolon alabiliriz. Her hafta onları bir defa yıkayıp üstümüzü temiz tutsak, kırmızı gömlek ve pantolondan bin defa daha hayırlıdır.

Erkeklerimiz ve kadınlarımız, kumaş gömlek ve pantolon giymeyi ayıp görebilirler! Ama onların pislikleri ve terlerinin kokusundan onlarla oturamazsınız, onlar bunu hiç farketmezler. Kumaş elbise giymeyi günah olarak bilirler. Ama hiç kimse utanmaz, çünkü Müslümanlara farz kılınan emirlerin başında temizlik gelir. Elbisesi temiz olmasa, vücut hiç temiz olmaz ve elbiselerimizi pis tutmakla insanda birçok hastalıklar zuhur eder.

Hiçbirimizin evinde bir avuç unu yoktur. Ama cübbe ve yirmi-otuz manatlık başlık alırız. Bu elbiselerin bizlere hiçbir getirisi yoktur, zarardan başka.

Ey insanlar! Canınıza kıymayın! Rahat elbiselerden giyin! Ahmak kişilerin sözlerine kulak asmayın!

Resim: Otuz bir yaşında, henüz delikanlıyken hayata gözlerini kapatan Türkmen Ceditçi yazar Muhammetkulu Atabayoğlu (1885-1916).

Kaynaklar

- Akad, Tagan Berdiyev ve Çüriyev, Alaylar. (1983). Iz Kalıran Ömür. *Muallimler Gazetesi*, 16 Ekim 1983.
- Hydyrov, Taşlı. (1971). *Türkmenistan'da XX Asrın Başlarında Progressiv-Demokratik Fikrin Ösüşü*. Aşkabat: Türkmenistan Yayınevi.
- Kuliyev, Nedir. (1970). *Yagtlığın Carçıları İlkinci Türkmen Magarıflandırıcıları*. Aşkabat: Türkmenistan Yayınevi.
- Söyegov, Muratgeldi. (1986). Bahtlı Hayat İçin Güreşen. *Muallimler Gazetesi*, 20 Ağustos 1986.
- _____. (1998). Türkmen Edebiyatında Ceditçilik Dönemi Hakkında Bazı Tesbitler ve Yeni Malumatlar. *Bilig, Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, (7), Güz, s. 112-121.
- _____. (1999). Hekim, Edebiyatçı ve Dilbilimci Allahkulu Karahanov. *Bülten Press, Uluslararası Türkmen Türk Üniversitesi'nin Yayın Organı*, (13), Kasım-Aralık.
- _____. (1999). İlk Türkmen Alfabe Kitabının Yazarı Alişbek Aliyev. *Bülten Press, Uluslararası Türkmen Türk Üniversitesi'nin Yayın Organı*, (9), Ekim.
- _____. (2000). Ceditçi Yazar ve Dilbilimci Şemseddin İmameddinoğlu Kerimi. *Bülten Press, Uluslararası Türkmen Türk Üniversitesi'nin Yayın Organı*, (27), Kasım.

- _____. (2000). Sovyetler Devrinde Mazlum Bir Türkmen Aydını Abdülhekim Kulmuhammedov, *Bilig, Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, (13), Bahar.
- _____. (2004). Nakşibendi Mutasavvıflık Zincirinin XVII.-XIX. Yüzyıldaki Saygın Üstadı Halife Niyazkulu Türkmeni, *Türk Dünyası Araştırmaları*, (148), Şubat.
- _____. (2005). Buhara Cumhuriyeti'nde Görev Alan Türkiyeliler ve Türkmen Arkadaşları, *Tarih, Türk Dünyası Kültür Dergisi*, (218), Şubat.
- _____. (2008). Türkmenistan'ın Enver Paşa'sı ve Fuad Köprülü'sü Abdülhekim Kulmuhammedov, *Türk Edebiyatı, Aylık Fikir ve Sanat Dergisi*, (411), Ocak.
- Soyegova, Ayna M. (1999). Edebiyatın Ösüş Tarihinde Ceditçilik Devri Hakkında, *Türkmenistan'da İlim ve Tehnika, Akademik Dergi*, (4).
- _____. (2000). Ceditçiler ve Kadimciler: Fikirlerin Çaprazlığı, *Türkmenistan'da İlim ve Tehnika, Akademik Dergi*, (4).
- _____. (2008). Yazıyı Muhammetkulu Atabayoğlu, *Garagum, Edebi Dergi*, (10).
- _____. (2009). 1918 Yılında 'Dan Yıldızı' Gazetesinde Çap Edilen 'Türkmen Kızı' Goşgusu Hakkında, *Türkmenistan'da İlim ve Tehnika, Akademik Dergi*, (1).
- Türkmen Sovyet Ansiklopedisi*. (1974). "Muhammetguli Atabayev" maddesi. C. 1, Aşkabat.